

Терешко Катерина,

студентка 4 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

МІСЦЕ СОМАТИЧНИХ ПРАВ У СИСТЕМІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Соматичні права людини як самостійна група новітніх суб'єктивних прав посідають особливе місце в сучасній системі прав і свобод людини, відображаючи антропологічний поворот у правовій думці та трансформацію класичної концепції прав людини під впливом науково-технічного прогресу, біомедичних технологій і трансгуманістичних ідей. Під соматичними правами в юридичній доктрині розуміють юридично закріплену можливість фізичної особи самостійно розпоряджатися своїм тілом як цілісним об'єктом, його окремими органами, тканинами, біологічними компонентами, а також здійснювати модифікацію, естетичне або функціональне удосконалення тілесності, включаючи право на власний геном, репродуктивні рішення, сексуальну автономію, зміну статі, трансплантацію, евтаназію та розпорядження тілом після смерті. Ці права ґрунтуються на принципах людської гідності, особистої недоторканності та автономії волі, закріплених у ст. 3, 27, 28 Конституції України, та є проявом «самовласності» (self-ownership) індивіда над своїм соматичним існуванням, що відрізняє їх від традиційних прав першого, другого та третього поколінь [2, с. 287].

Виникнення соматичних прав пов'язане з еволюцією прав людини в умовах антропологізації права та розвитку біоетики, медицини, генетики й інформатики, які у другій половині XX – на початку XXI століття уможливили раніше неможливі маніпуляції з людським тілом. На відміну від особистих прав

класичного типу, що забезпечували негативну свободу від втручання держави, соматичні права мають переважно позитивний характер і вимагають активної правової регламентації для легітимізації нових форм тілесної свободи, таких як репродуктивні технології, бодімодифікації чи терапевтичне клонування. У пострадянській правовій доктрині їх часто кваліфікують як права четвертого покоління, що доповнюють систему прав людини новими вимірами фізичної автономії та відкритої тілесності, водночас інтегруючись у категорію особистих (особистісних) прав як їхній сучасний прояв. Це зумовлює їхній комплексний, міжгалузевий характер: вони перетинаються з конституційним правом (гарантії життя і здоров'я), цивільним (особисті немайнові права), медичним (інформована згода на втручання) та кримінальним правом (заборона примусових медичних маніпуляцій) [3, с. 24].

У системі прав і свобод людини соматичні права займають проміжне положення між природними невідчужуваними правами та правами, що формуються під впливом соціокультурних змін і наукового прогресу. Вони не суперечать фундаментальним правам першого покоління (право на життя, свободу, недоторканність), а розширюють їхній зміст, надаючи індивідові право свідомо розпоряджатися межами власного фізичного існування. Водночас вони корелюють із соціально-економічними правами другого покоління, оскільки реалізація, наприклад, репродуктивних чи трансплантаційних прав потребує доступу до медичних послуг і технологій. На відміну від колективних прав третього покоління, соматичні права залишаються суто індивідуальними, персоніфікованими, підкреслюючи пріоритет приватної автономії над суспільними чи державними інтересами. Така позиція відображає тенденцію до «антропологізації права», коли людина постає не лише як суб'єкт прав, а й як конструкт, здатний до самовдосконалення через технології, що вимагає нового балансу між свободою тілесної модифікації та етичними обмеженнями

(заборона торгівлі органами, захист від дискримінації за генетичними ознаками) [1, с. 94].

Міжнародно-правове регулювання соматичних прав здійснюється через норми біоетики (Ов'єрнська декларація про біоетику та права людини 2005 р., Конвенція Ради Європи про права людини та біомедицину 1997 р.), які акцентують на принципах добровільності, інформованої згоди та пріоритету інтересів пацієнта. В Україні нормативне закріплення цих прав є фрагментарним і розпорошеним: Конституція гарантує базові передумови (право на життя, охорону здоров'я), а спеціальні закони («Про трансплантацію органів та тканин», «Про медичну допомогу», «Про захист прав пацієнтів») регулюють окремі аспекти. Відсутність єдиного кодифікованого акта з соматичних прав створює проблеми реалізації, зокрема у сферах евтаназії, генної інженерії та постмортального розпорядження тілом, де етичні, релігійні та культурні чинники вступають у конфлікт із юридичною свободою. Захист соматичних прав вимагає не лише судового механізму (конституційна скарга, адміністративне оскарження медичних рішень), а й превентивних заходів – біоетичних комітетів, інформування населення та гармонізації законодавства з європейськими стандартами.

Таким чином, соматичні права не є периферійним елементом системи прав людини, а виступають її динамічним ядром, що забезпечує адаптацію правового регулювання до викликів цифрової та біотехнологічної епохи. Їхнє місце визначається як синтез традиційної гуманістичної парадигми з новою реальністю «Людини Лего», де тіло стає об'єктом права власності та самоврядування. Подальший розвиток доктрини вимагає чіткої систематизації, законодавчого оформлення та балансу між індивідуальною свободою й суспільною безпекою, аби соматичні права не перетворилися на інструмент комерціалізації тіла чи порушення гідності, а слугували утвердженню верховенства людини в правовій державі. Це дозволить забезпечити гармонійну інтеграцію нових прав у загальну систему

прав і свобод, зберігаючи їхню універсальність і невідчужуваність у контексті глобальних трансформацій.

Список використаних джерел:

1. Берч В. В. Соматичні права та медичне право: питання захисту гідності та автономії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 92–95.

2. Бисага Ю. М. Соматичні права: захист фізичної сфери людської гідності та автономії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 285–389.

3. Гиляка О. С. Новітні технології та права людини: аналіз деяких критичних проблем цифрової ери. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 2. С. 15–30.